

עבודת יום כיפור

צורת העבודה המקובלת ביו"כ היא: אומרים את נוסח ה"על חטא" שבו מוזכרים הרבה מאוד חטאים, בדרך כלל מעיינים בהם לעומקם, רוחבם וחומרתם, **מתאמצים** להתחרט על מה שחטאנו עד היום, ולקבל על עצמנו **לא להמשיך** בדרך זו עוד.

החסרונות שאנו מרגישים מחמת העבודה באופן הזה ביום כיפור, בדרך כלל הם:

- א.** אנו מגלים אצל עצמנו הרבה חסרונות ורואים את עצמנו באור שלילי מאוד, ודבר זה גורם הרגשה מאוד לא טובה עד כדי יאוש וממילא מאבדים את המרץ לנסות לשפר ולתקן את צורת החיים הזאת.
- ב.** אנו מנסים להתחרט ובדרך כלל מגלים שבאמת אין אנו מתחרטים כ"כ וזה מאוד שובר.
- ג.** החזרה המרובה על הוידויים וללא כל חידוש, גורמת לנו איבוד החשק באמירת הוידוי. תחושה זו גוברת והולכת ככל שאנו מתקדמים במהלך היום. מחמת הרגשה זו, אנו מבחינים בעצמנו - פעמים רבות - בציפייה לגמר היום, וזה גורם להרגשה מאוד לא טובה כאילו אנחנו רחוקים מעבודת ה' ולא טוב לנו ביום כיפור. [במאמר המוסגר: עלינו לדעת כי פעמים שהציפייה לגמר היום הגדול נגרמת מהרגשת החולשה הנובעת מהצום, ולא מחמת הרצון לסיים עם ההרגשה הקשה של אמירת הוידוי].
- ד.** בדרך כלל אחר יו"כ לא נשאר זכר מכל ההרגשות שהיו לנו במשך היום, וגם מכל מה שהחלטנו באותו יום. נפילה זו, אינה מתרחשת בדווקא רק לאחר כמה ימים, אלא, לעיתים, עוד באותו ערב - סמוך ונראה ליום הגדול. [במאמר המוסגר: עלינו לדעת כי פעמים שאין הדברים נכונים ורק הרגשה גרידא יש כאן והיא נובעת מהפער בין העליה הגדולה של הימים הנוראים לבין המצב הטבעי של הימים הרגילים, אך באמת אין כאן כל נפילה].

הבה וניגש לבאר בס"ד את הסוגיה הזאת:
ידוע לנו כי תשובה בנויה על שני יסודות עיקריים: **חריטה ועזיבת החטא**.

עזיבת החטא. פירושה לעזוב את החטא, כפשוטו. אפי' לא נזכיר את הרמב"ם של יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, הדבר פשוט שעזיבת החטא אין הכוונה רק לרצות לעזוב את החטא אלא לעזוב בפועל או לכה"פ להתמודד עם הענין ולהצליח בדרך כלל או לכה"פ בחלק מן הפעמים עם התקדמות לכיוון מעלה, ומי שאינו אוחז במצב כזה לא עזב את החטא כלל.

והיות והדבר ברור, שאדם ברמה ממוצעת ורגילה שיקבל על עצמו שמהיום לא יבטל אף רגע אחד מלחשוב בלימוד או לא יפסיק אף רגע ביום מדביקות של "שיויתיי", לא יוכל לבצע זאת במצבו הנוכחי משום שזו קפיצה יותר מידי גדולה בהתאם לרמתו העכשוית, אם כן **לעת עתה אין קבלה זו נחשבת לקבלה של עזיבת החטא**.

כל אדם מבין שאם יבוא אדם שלא שמר תורה ומצוות עד היום **כלל**, והוא מעונין **בכל מאודו** לקיים התורה והמצוות, הטעות הגדולה ביותר תהיה לכונן אותו לקבל על עצמו לקיים הרבה מצוות בבת אחת. הכיוון הנכון הוא להדריך אותו להכנס לקיום התורה לאט לאט [ועוד יותר לאט] ורק באופן זה יוכל בסופו של דבר לזכות לקיום התורה **בשמחה ובפנימיות**. ובדאי שכל מדריך בעל נסיון יאמר לאותו אדם שאין לו כל סיבה להרגיש מיאוש ורחוק מהי"ת מחמת שאינו שומר עדיין את כל המצוות, אלא אדרבה, הוא קרוב מאוד ומתקרב ללא הרף להי"ת. [ברור הדבר, שאותו אדם אינו שוכח אף לרגע שתכניתו להמשיך ולהתקדם בקיום התורה עוד ועוד **עד לשלימות גמורה**. ורק משום שהוא מעונין להמשיך הלאה הוא בוחר בדרך האיטית והבטוחה].

ברור הדבר שאדם שיודרך שלא בדרך הזאת, ודאי שקיום התורה **יכבד עליו וימאס עליו** עד כדי נטישה מוחלטת [והיו דברים מעולם ודי"ל].

ממילא, הוא הדין ביחס אלינו, כלפי אותם דברים בהם אנחנו עדיין רחוקים מקיומם.

אותם דברים שאין לנו אפשרות לשנות כעת מתחלקים לשני חלקים:

- א.** ישנם חלקים שלמרות שאין אנו מקיימים אותם, אין על כך - **לעת עתה** - כל תביעה עלינו, משום שלפי תכונות נפשינו [כפי שברא אותנו הי"ת] אנחנו רחוקים **עדיין** מקיום אותם דברים ואינם בכלל נקודת הבחירה שלנו [עיין מכתב מאליהו ח"א עמ' 113 והלאה].
- ב.** ישנם חלקים שבאי קיומם אכן **ישנה תביעה עלינו** [כיון שאם היינו משתדלים לבחור בטוב עד היום היינו מתגברים ומגיעים לקיום אותם דברים, ורק מחמת שלא בחרנו בטוב, הגענו למה שהגענו] אבל גם כלפי אותם חלקים ברור הדבר שאין בידינו להגיע אליהם **ברגע זה לפי מצבינו הנוכחי**, אלא רק לאחר **תהליך ממושך**. וממילא ככל שנמשיך לנדנד לעצמנו על גודל חומרת מצבנו, כך נרגיש יותר ויותר הרגשה גרועה, והרגשה זו תגרום לנו לייאוש המרפה את הידים בכל מה שקשור להתקדמות בעבודת ה'.

וממילא דבר אחד כבר ברור, שישנם הרבה מאוד דברים שאין לנו לעת עתה במצבינו הנוכחי כל אפשרות לעזוב בהם את החטא, ואדרבה ברור לנו הדבר שנמשך גם בתקופה הבאה לחטוא בהם [אלא שעלינו להתקדם לאט לאט עד שנגיע לדרגת עזיבת החטא באותם דברים].

דברים אלו אמורים לא רק לגבי אותם עניינים הרחוקים מאתנו כל כך, אלא אף לגבי אותם דברים שנראים בעינינו ברי השגה, אלא שנסיון העבר "העשיר" שלנו מוכיח שלא הצלחנו לשנות אותם [אלא לזמנים קצרים מאוד או אולי אפילו לזה לא] וממילא השכל הישר קובע שלעת עתה דברים אלו אינם בתחום יכולתנו [ועלינו להתמקד אך ורק באותם דברים שהם בתחום יכולתנו באופן ברור, וכפי שיבואר להלן בס"ד].

*

מחמת הבעיה הזאת [שאין ביכולתנו לקבל על עצמנו קבלה לעתיד], אנו נתקלים בחלק השני מתוך הנקודה הרביעית שהזכרנו, שאין אנו עומדים בדברים שקבלנו על עצמנו.

וכיון שאין אנו משנים את מצבינו באופן מוחלט ומאידך כל שנה ושנה אנו חוזרים ומשננים לעצמנו את גודל רשעותינו, אנו מגיעים למצב של ראיית עצמנו באור שלילי מאוד ואיבוד האמון ביכולת שלנו להשתנות ולהשתפר [הנקודה הראשונה שהזכרנו בתחילת דברינו].

ג "חרטה". מהי חרטה? עיין מש"כ הגר"ב בכוכבי אור סי' ז': "כי החרטה בהכרח תפעול על החושים, וכמו שהוא בתהלוכות דרכי התבל, כי מי שהוא מתחרט על איזה דבר שעשה בבלי דעת, וסבב לו בעצמו רעה רבה, הנה אחרי נחם על מעשהו, תהיה החרטה ניכרת בו בפניו וכל תנועותיו. כי לא יוכל להסיח מלבו דאגתו ועצבונו, ויהיה כאיש נדהם, גם בשכבו על משכבו לא יוכל לישן. ככה עוד ביותר ראוי להיות החרטה על עון, והנה האדם יודע בנפשו, כי לא ירגיש דאגה ויגון בלבבו על החטאים שעברו ולא ידריכוהו מנוחה, אף כי יקבל עליו על להבא לשמור ולעשות" וכו' עכ"ל. [וההבדל בין חרטה ליגון לדברי הגר"ב, אחר שכתב בשערי תשובה שחרטה היא כמתחרט על איבוד סכום קטן ויגון כמתחרט על איבוד כל ממונו, עיין בשע"ת עם ביאור זה השער שביאר הענין].

כוונת הגר"ב שצורה אמיתית של חרטה צריכה להיות בדומה לאדם שעשה שטות גדולה מאוד, שכשהוא תופס מה שעשה אין לו מנוחת הנפש כלל.

אנחנו, כותב הגר"ב בהמשך דבריו, אין לנו חרטה אלא אולי איזה רצון כל שהוא לשנות את הדרך שנהגנו בה כי נראה לנו שהדרך השניה יותר טובה ובעינינו איזו מידת חסידות שנראה לנו לקבל על עצמנו שבודאי אין לנו חרטה על כך שלא נהגנו בה עד היום.

וטעם הדבר שאין לנו חרטה, עיין בהגר"ב שם שכי' וז"ל: "אמנם סיבה העקרית לקלות העון בעיני האדם, הוא מה שאמרו חז"ל בקידושין דף כ' ובערכין דף ל' "אמר ריב"ח בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית, אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו כו'. לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו כו'. לא באת לידו לסוף מוכר את ביתו כו', מאי שנא התם דקאמר לא הרגיש ומ"ש הכא דקאמר לא באת לידו. כדרב הונא דאמר ר"ה כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו. הותרה לו ס"ד, אלא אימא נעשית לו כהיתר" עכ"ל הגמ', ע"ש.

מה נורא הדבר הזה, כי היה להם לחז"ל לחזקה פשוטה, כי מי שעושה עבירה אחת שני פעמים, תעשה רושם בנפשו שדומה בעיניו כהיתר ואינה עולה על לבו שתהא עבירה. ובכן יהיה דרכו בכך, ולא תבא לידו שישוב בתשובה וכפרש"י כנ"ל. וביותר כי גם הפורענות שיבא עליו זה אחר זה לא תביא אותו לידי הרהור תשובה, יען כי העבירה נעשית לו כהיתר.

ומוסיף הגר"ב על דברי הגמ' וז"ל: והנה אם כי אמרו חז"ל, כי גם אם רק עבר עבירה ושנה בה פעם אחת נעשית לו כהיתר, בכ"ז בודאי אין לומר שההבדל הוא רק בין פעם ראשונה לשניה, כי רק פעם השנית פועל על נפשו להיות העבירה נעשית לו כהיתר, אולם שוב אין הבדל בין פעם שניה לשלישית, או גם כשכופל אותה כמה פעמים לא תוסיף רושם בנפשו יותר לקלות העון. כי אין הדעת נותן כן, אכן בלי ספק, כי כמו אשר יש הבדל בין פעם ראשונה לשניה, כמו כן ככל אשר יוסיף לשנות על העון ולכפול אותה כמה פעמים, כן תוסיף לעשות רושם בנפשו לקלות העון, ולהיות העבירה נעשית בעיניו יותר כהיתר, כי אין לקלות העון מדה וגבול. זאת היא סיבה העקרית לקלות העון בעיני האדם, יען כי הנה העונות אשר האדם נכשל בהם, כופל אותם פעמים רבות אין מספר, נעשית לו יותר כהיתר, עד אשר לא ירגיש בהם כלל". עכ"ל.

האפשרות היחידה להגיע לחרטה אמיתית היא - אומר הגר"ב וז"ל: "כי אם אחרי יעזוב את דרכו, ברבות הימים ויחלופו עתים, שיהיה בזהירות נוראה מאוד, שלא יבוא לידי החטאים שכבר נלכד בהם, ויעמול הרבה ביראה חכמה ומוסר, יראת העונש ויראת הרוממות, וכן שארי חשבונות מחשבון הנפש, להשיב אליו שבות חומר העון, הנה לאט לאט תפשוט את צורת ההיתר מעליה" וכו'. עכ"ל.

לפי המבואר בדברי הגר"ב חרטה כדבעי שייכת רק:

- א. ברבות הימים שיהיה בזהירות נוראה מאוד שלא יבוא לידי החטאים וכו'.
 - ב. אחר שיעמול הרבה ביראה חכמה ומוסר, יראת העונש ויראת הרוממות וכו'.
- ואחר כל זה: לאט לאט תפשוט את צורת ההיתר מעליה וכו'.

נמצא - אם כן - כי החרטה אינה פעולה המסורה ביד האדם להגביר אותה לפי הצורך. חרטה היא תוצאה של מצב מסויים שהאדם עומד בו, ומה שביד האדם לפעול בענין החרטה הוא בסך הכל לשים לב אל מצבו וזה יגרום אצלו חרטה על המצב. אבל כל זמן שגם אחר שימת הלב למצבו עדיין אינו מתחרט ודבר זה נובע משום שלא הגיע עדיין לדרגה הראויה, לא ניתן לפעול פעולת חרטה בעצמו.

*

ומחמת הבעיה הזאת שאנו מתאמצים להגיע לחרטה מושלמת ואין אנו מסוגלים להגיע אליה, אנו נשברים מהמצב הזה [הנקודה השניה שהזכרנו בתחילת דברינו].
ומאחר שכל היום עובר עלינו במצב של נסיון לא מוצלח לחרטה יזומה, ברור הדבר שאין אנו מוצאים ענין וטעם בחזרה המרובה על הוידוים, ולכן לא פלא שאנו רוצים כבר לגמור עם המצב ה"לא ברור" וה"משעמם" הזה [הנקודה השלישית שהזכרנו בתחילת דברינו].
וממילא, ברור הדבר שבסוף היום אין אנו נשארים עם כל אותם הרגשות שניסינו ללא הצלחה לפתח בעצמנו [החלק הראשון מתוך הנקודה הרביעית שהזכרנו בתחילת דברינו].

במאמר המוסגר:

יש לשאול: מאחר שנתבאר שלא נוכל - לעת עתה - להגיע, לא לחרטה מושלמת, ולא לעזיבת החטא של חלק גדול מהעבירות המוזכרות בוידוי, הכיצד נוכל לזכות למחילת יום הכיפורים. והרי שיטת חכמים שאין עיצומו של יום מכפר בלא תשובה, ולפי מה שנתבאר, לכאורה, אין לנו שייכות לעיקרי התשובה!?

התשובה לכך היא בתרתי:

א. אמנם כי כדי להגיע לשלמות בעבודת החרטה צריך את החרטה שעליה מדבר הגרי"ב. אבל בשביל להחשב כבעל תשובה **סגי גם בחרטה כל שהיא**. ובודאי שכל צער כל שהוא [ואפי' מה שקורא לו הגרי"ב כצער על מידת חסידות שלא קיימנוה] נחשב כמשהו של חרטה שדי בה לעבודת התשובה והסליחה [ענין לזה בשערי תשובה שער ראשון אות ט' ובדליות יחזקאל ח"ב עמ' רלג עיונים בשערי תשובה. ובספר בית אלוקים להמבי"ט שער התשובה פ"ב. ובמכתב מאלהו ח"ב מעמ' 77 ואילך. וענין גם בספר יד הקטנה הלכות תשובה פ"א סעיף ב' ס"ק ד']. ודבר זה טוב אפילו לעבודת התשובה של כל השנה כולה. וכן בענין קבלה לעתיד, די בקבלה כל שהיא של התחלת תזוזה לעבודת ה' כדי שייחשב בעל תשובה, [ועיין עוד מה שכתבנו בעמוד האחרון].

ב. וביותר לעבודת התשובה של יום הכיפורים בודאי שמספיקה חרטה זו, וזה על פי המובא בשם המשגיח ר' יחזקאל לעוינשטיין זצוק"ל [הובא בלק"ט ימים נוראים חלק ב' עמ' קל"ד] שביום כיפור אין צריך את תנאי התשובה של כל ימות השנה אלא מספיק דרגת תשובה לפי יכולתו.

ועי"ש שביאר הדבר על פי משמעות לשון הרמב"ם פ"ב מתשובה ה"ז, שגם לשיטת חכמים, עיקר כפרת יום כיפור היא מכח עיצומו של יום, אלא שצריך תשובה בתור תנאי לשיחול עליו כפרת עיצומו של יום, ובזה י"ל שמספיק דרגת תשובה לפי יכולתו.

ובאור יחזקאל [ימים נוראים מאמר "דרכי תשובה לקראת יום הכיפורים" בעמ' רי"ט], הביא את דברי הגרי"ס באיגרת ל' שכתב דאם אדם לומד מוסר המביאו להתעוררות כל שהיא לשנות את דרכיו, "**כבר בספר החיים יחשב וכו' ובכלל עושי תשובה ימנה**".

הרי דנוכל לזכות לכפרת יום הכיפורים גם בדרגתנו אנו, אם נעשה את מה שביכלתנו דהיינו להשתייך במידה כל שהיא לתשובה וכדלהלן.

קצת צריכים אנו להבהיר לעצמנו את צורת העבודה הנכונה ביום זה כדי שלא ניתקל באותן בעיות שמנינו לעיל:

בנוגע לאמירת הוידוי, כמו שכבר ראינו לעיל אין לומר את הוידוים עם נסיון ליצור חרטה, שכן, רמת חרטה שהיא לפי דרגתנו על כל החסר בנו בעבודת ה', **קיימת בנו**, ובקלות ניתן להרגיש בה - ואילו ליצור חרטה בדרגה גבוהה יותר, לא שייך, וכדלעיל. מאידך, ממה שקבעו לנו חז"ל לומר עשרה וידוים ביום זה משמע שעבודתנו היא להתרומם בהרגשותינו באמצעות אמירת הוידוים, ואיך נוכל לעשות זאת?

התשובה היא, כי עלינו לעבוד עם עצמנו באופן החיובי דהיינו לתאר לעצמנו בזמן שאנו מתוודים איך אמורה להיראות צורת יהודי החי בשלמות ולעבוד לפתח תשוקה בעצמנו להגיע אי פעם לדרגה כזאת.

דרך משל, כשאנו אומרים "כזבנו" עלינו לחשוב על דרגת אדם העובר את כל חייו ללא אמירת שקר ולו פעם אחת. ולא דוקא שקר שיש בו הפסד ממון לאחרים אלא אפילו אי דיוק בפרטים של סיפור כל שהוא [ועיין ברבינו יונה בשערי תשובה אות קעה והלאה], **ולהשתוקק אליה**. [ניתן להגיע לתיאורים של רמות גבוהות בעבודת ה' כשקוראים על חייהם של אנשים גדולים, וכידוע כי הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל היה נוהג לקרוא בערב יום כיפור בספר "המאורות הגדולים", קדוש אלול עמ' קמח].

כשנצליח לפתח תשוקה לדרגות אלו ולהפנים אותה, נרגיש גם תחושה נוספת המצטרפת לאותה תשוקה, והיא תחושת צער על כך שאין לנו עדיין באותה דרגה. תחושת צער זו הינה דרגה נוספת של חרטה מעבר לחרטה הקיימת בנו עד כה, וכדוגמת המעשה הידוע ברבי סעדיה גאון שהיה עושה תשובה כל יום מחמת אותה החרה שהתווספה לו באותו יום. תשוקה זו, יש בה - בעצם - תועלת נוספת. שהרי האדם עושה בעיקר את מה שהוא משתוקק אליו, וככל שנצליח להגביה את רמת ההשתוקקות לצורת חיים זו, כך גם יגברו הסיכויים שממילא נתחיל לחיות כך ואז כבר יש כאן הגבהה של דרגת עזיבת החטא שלנו.

*

ובנוגע ל"קבלה לעתיד", למרות שראינו לעיל שאין לנו יכולים לקבל על עצמנו לשנות ברגע זה את כל הדברים הנזכרים בוידוי, מכל מקום, ודאי שצריך לקבל על עצמנו איזה דבר כל שהוא לשנות אחר יום זה. וכפי שהורנו גדולי בעלי המוסר, המומחים בכוחות הנפש, אין לקבל על עצמנו כמה ענינים, וביותר, את אותם ענינים הדורשים מאמץ של עבודה. אלא עלינו לקחת על עצמנו קבלה קטנה מאוד, שאין לנו כל קושי לקיים אותה.

ובעצם, מחמת מה שנתבע מאתנו, די אם נקבל עלינו איזו קבלה כל שהיא בכל תחום שהוא. שהרי אין לנו אפשרות לתקן את כל מה שאנו לוקים בו, אלא רק להתחיל את המהלך, וממילא כל קבלה שתהיה, היא תחילת התהליך לתיקון כל המעשים. **אכן**, אם תהיה אותה קבלה בדבר יסודי, וכגון לקבל ע"ע ללמוד כל יום כמה דקות מוסר וכדו' או לקבל על עצמו להקפיד לבקש בקביעות מהי"ת בכל אחת משלשת התפילות לחיות חיי התעלות וקירבת ה' וכדו', שדברים אלו יוצרים התעוררות כללית לעבודת ה', הרי שיש כאן התחלת עזיבת החטא ברמה יותר גבוהה, כי התקדמות בתחום זה אמורה להשפיע על כל עניני עבודת ה', ולא רק על פרט אחד.

*

המעייין בדברים בצורה שטחית, יתרשם כי דברים אלו להקל באו. אכן, המתבונן בדברים ימצא כי אדרבה, חומרא גדולה יש בהם. משום שעד היום אם לא היינו עומדים בקבלות שקבלנו על עצמנו לא היתה עלינו תביעה כ"כ, משום שהרי לא שייך לעמוד ב"קבלה לעתיד" ברמה כזו. אבל היום שאנו מקפידים לקחת על עצמנו רק קבלה כזאת שודאי נוכל לעמוד בה, א"כ נצטרך להתאמץ לעמוד בה בכל מחיר. אולם אין מקום לרפיון רוח עקב כך, משום שהרי לקחנו על עצמנו קבלה הניתנת בודאות לביצוע, ודו"ק היטב.

סיפר הגר"ש שבדרון זצוק"ל: "דיברתי עם רבי לייב חסמן על "קבלה" אישית לפני יום הדין. רבי לייב הורה לי לחשוב ולחפש דבר קל ובו לתקן ולהתחזק, לחפש ולמצוא כזה דבר שברור לי שאצליח לעמוד בו בכל תוקף. הוא סיים את דבריו וביקש ממני שלא להחליט על אתר אלא לחשוב במתינות, ולאחר שיהיה לי ברור, לשוב ולהגיד לו. למחרת נכנסתי לבשר לו: חשבתי ומצאתי דבר שאני בטוח בו. אמר לי רבינו: ועכשיו הורד ממנו מחצית. ואת הנשאר תקבל על עצמך... כי הקבלה חייבת להיות איתנה כצוק! ומי שמקבל על עצמו ולא עומד בקבלתו אבוי לו. [קול חוצב].

אחר שנעבוד באופן זה, החסרונות שמנינו בתחילת דברינו לא יהיו קיימים, משום:

- א. אין לנו מתעסקים כל הזמן רק עם חיפוש חסרונותינו - שזהו הגורם לנו לראות את עצמנו באור שלילי. אנו עסוקים בעיקר בלהשתוקק לטוב, ואנו נוטעים בעצמנו תקוה ובטחון שנגיע לכך אי פעם. וממילא, למרות ההתעסקות שלנו בחטאינו, אנו מרגישים קרובים להי"ת ואהובים עליו ומתמלאים תשוקה חזקה להתקרב יותר!!!
- ב. היות ואין לנו מנסים להגביר את החרטה באופן יזום, אלא רק דרך הגברת השאיפות לטוב, ממילא לא נמצא את עצמנו מתאכזבים מחמת שנגלה שאין לנו מתחרטים באמת.
- ג. החזרה המרובה על הוידויים גרמה לנו אושר וסיפוק מיוחד משום שמוידוי לוידי הגברנו את שאיפותינו ותשוקותינו, וממילא אין לנו מחכים שיגמר היום הנפלא והמרומם הזה, שהרי אנו מרגישים טוב מאוד בעבודת היום הזה.
- ד. ודאי שההרגשות היפות והנעימות של היום הזה לא יעלמו כ"כ מהר, כי הנפש אינה מעונינת להדחיק אותם ולשכוח מהם. ובנוסף לכך, הקבלה שקבלנו על עצמנו תחזיק מעמד לאורך זמן, שהרי התאמנו אותה לרמתנו הנוכחית.

גם צריך לדעת שיום זה הוא יום של סיעתא דשמיא גדולה, וצריך להשקיע הרבה ביום זה בתפילות של בקשות להתעלות רוחנית ולהתקרבות להי"ת שבזה כל בן עליה מעונין, [חוץ מריבוי בקשות על צרכים גשמיים]. דהיינו שגם אם כרגע אין לנו בדרגה ללמוד בהתמדה מופלגת ביותר וכדו', מ"מ ודאי שיש לנו איזה רצון להיות כך, ובודאי יש מקום וצריך להתפלל על כך.

מסופר על המשגיח ר' יחזקאל לעוונשטיין זצוק"ל [קדוש אלול עמ' קנ"ט], שפעם לפני נעילה יצא לחדר סמוך להיכל הישיבה. רצו הבחורים לראות מה הוא עושה שם וראו שהוא רוקד ומוחא כפים בניגון של שמחה על כפרת העוונות. כי יום זה אמור לשמח עד מאוד.